

LiBeRtE
yayınları

Haklı, Salih Zeki, *Özgür Toplumda Birey ve Cemaat*, Ankara: Liberte Yayınları, 1. Baskı, Şubat 2017.

Özgür Toplumda

BİREY VE CEMAAT

Salih Zeki HAKLI

LiBeRtE

Özgür Toplumda Birey ve Cemaat

Salih Zeki Haklı

ISBN 13: 978-605-9823-14-2

Liberte Yayınları® / 202

1. Baskı: Şubat 2017

© 2017, Liberte Yayınları®

Tüm hakları saklıdır. Tamamı veya herhangi bir parçası, hiçbir şekilde fotokopiyle veya başka yöntemlerle çoğaltılamaz ve dağıtılamaz. Yayınevimiz bunu yapanlar ve buna teşebbüs edenler hakkında, kanuni takibat yaptırma hakkına sahiptir.

Yayın Editörü: **Hasan Yücel Başdemir**

İç Tasarım: **Emre Turku**

Kapak Tasarımı: **Mesut Koçak**

Baskı: **Tarcan Matbaası**

Adres: Zübeyde Hanım Mah. Samyeli Sok. No: 15, İskitler, Ankara

Telefon: (312) 384 34 35-36 | *Faks:* (312) 384 34 37 | *Sertifika No:* 25744

LiBeRTE
yayınevi

Adres: GMK Bulvarı No: 108/16, 06570 Maltepe, Ankara

Telefon: (312) 230 87 03 | *Faks:* (312) 230 80 03

E-mail: info@liberte.com.tr | *Web:* www.liberte.com.tr | *Sertifika No:* 16438

Liberte Yayınları® Liberte Yayın Grubu'nun tescilli bir markasıdır.

Falih Zeki Haklı

1982 yılında Ankara'da doğdu. İlk ve orta öğretimini bu şehirde tamamladı. 2004 yılında Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümünden mezun oldu. Yüksek Lisans ve Doktora öğretimini Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset ve Sosyal Bilimler Bölümünde tamamladı. 2005-2016 yılları arasında Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nde çalıştı. 2016 yılının Şubat ayından itibaren ise Polis Akademisi Başkanlığı Güvenlik Bilimleri Enstitüsü'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Evli ve bir çocuk babasıdır.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	11
ÖNSÖZ	13
GİRİŞ	15
I. BÖLÜM: KİMLİĞİN OLUŞUMU VE GELİŞİMİ	37
1. Önce Kim Vardı: Birey mi Cemaat mi?	40
1.1. Şahsiyet Kavramı.....	40
1.2. Birey Kendine Yeterli Bir Varlık mıdır?	42
1.3. Toplumun Temel Taşı Olarak Birey.....	54
2. Özerkliğin Beşerî İlişkiler Üzerindeki Etkisi	61
2.1. Cemaate İnsanî Özelliklerin Atfedilmesine İtirazlar.....	62
2.2. Özerk Bir Varlık Olarak Birey.....	66
3. Bireysel Tercihlerin ve Sosyal Yükümlülüklerin Çatışması.....	75
3.1. Komünal Değerlerin Önemi ve Yükümlülüğü Olmayan Şahsiyet ..	76
3.2. İrade Hürriyeti ve Tercih Serbestiyetinin Önemi.....	87
II. BÖLÜM: BİREYE VE CEMAATE AİT DEĞERLER	93
1. Ortak Amaçlara Göre Davranılmasının Ahlâkî Neticeleri.....	95
1.1. Kant'ın Bireyciliği.....	97
1.2. Komüniteryan Etik	99
1.3. Liberal Erdem Anlayışı.....	105
2. İyi ile Hakkın Çatışması.....	113
2.1. Ortak İyi ve Amaçların Önemi.....	114

2.2. Birey ve Hakları	120
2.3. Adaletin Esas Alması Gereken Değerler	140
3. Mükemmeliyetçilik ve Tarafsızlık	152
3.1. Mükemmeliyetçilik.....	153
3.2. Tarafsızlık	165

III. BÖLÜM: BEŞERİ İLİŞKİLERİ DÜZENLEYEN UNSURLAR 175

1. Bireyciliğin Toplumsal İlişkilere Etkisi.....	177
1.1. Liberal Bireyciliğe Tenkitler: Bencillik ve Anomi	177
1.2. Bireyin Yabancılaşması Nasıl Önlenir?.....	182
1.3. Birey ve Toplum İlişkinin Mahiyeti ve Sınırları	187
2. Sosyal Düzenin Esas Alacağı Kurallar	190
2.1. Toplumsal İlişkilerin Ahlâki Zemini Olarak Evrensel Kurallar	191
2.2. Toplumsal İlişkilerin Ahlâki Zemini Olarak Gelenek	196
2.3. Çokkültürlülük mü Çokkültürcülük mü?.....	209
2.4. Sivil toplumun anlamı üzerine tartışmalar.....	216
3. Bir Arada Yaşamayı Sağlayan Değerler.....	222
3.1. Toplumsal Düzen Açısından Duygusal İlişkilerin Önemi	223
3.2. Toplumsal Düzen Açısından Liberal Değerlerin Önemi	227
3.3. Hoşgörü Üzerine.....	233

SONUÇ 239

KAYNAKÇA 253

kıymetli eşime...

ÖZET

LİBERALİZM JOHN RAWLS, RONALD DWORKİN VE ROBERT Nozick gibi düşünürlerin çalışmaları sayesinde 1930'lı yıllarda kaybettiği itibarını 1970'lerde yeniden elde etmiştir. Liberalizmin esas aldığı ilkeler büyük bir ilgiyle karşılandığı gibi sert eleştirilere de maruz kalmıştır. Hak ve hürriyetlerin sadece negatif değil aynı zamanda devlete ve topluma birtakım sorumluluklar yükleyen pozitif anlamının da dikkate alınması gerektiği, devlet faaliyetlerini belirli alanlarla sınırlamanın beşerî ilişkileri tanzim etmede yetersiz kalacağı ile bireycilik fikrinin insanları birbirlerinden sosyal manada kopartarak temel insanî değerlerin aşınmasına yol açacağı gibi görüşler bu eleştirilerin nirengi noktasını teşkil etmiştir.

Nitekim 1980'li yıllarda Michael Sandel, Michael Walzer, Charles Taylor ve Alasdair MacIntyre gibi düşünürler liberalizmin dayandığı bireycilik anlayışını sert şekilde eleştiren eserler kaleme almışlardır. Bu düşünürlerin benimsedikleri ortak fikir, bireyin liberallerin iddia ettiği üzere özgür iradesiyle değil ancak komünal bağlarını tesis etmesi ve bunları koruması halinde sağlıklı bir kimliğe sahip olabileceği şeklinde tezahür etmiştir. Kendilerini herhangi bir isimle tanımlamamış olsalar da liberal bireyciliğe yönelik sert görüşleri nedeniyle bu dört düşünür *komüniteryanlar* olarak adlandırılmışlardır. Aynı şekilde bu düşünürlerin görüşleri de *liberalizmin komüniteryan eleştirisi* olarak siyaset bilimi literatürüne girmiştir.

Komüniteryanlar, komünal bağlara müracaat etmeden bireyin maddî ve manevî olarak yeterli olmasını beklemenin çok da

mümkün olmadığına inanmaktadırlar. Birey, özerk bir varlık olarak değerlendirilemez. Bu nedenle mensubu olduğu cemaatin *amaçları ve ortak iyi anlayışını* yadsıyarak hak fikrinden mülhem bireysel tercihler istikametinde hayatını sürdürmesi düşünülemez. Bu durum bireyin şahsî hayatına zarar vereceği gibi beşerî münasebetlerin de sağlıklı şekilde sürmesine neden olacak ve nihilist bir toplumun varlığına kapı aralayacaktır.

Liberal düşünürler ise bireyin belirli bir zihnî yeterliliğe sahip olduğunu ileri sürmektedirler. Muhakeme gücüne sahip bireyler özerk birer varlık olarak kendi tercihlerini yapabilmekte ve hayatlarını diledikleri şekilde tanzim edebilmektedirler. Birtakım kömünal bağlar önem taşımakla birlikte kişinin bilhassa sonradan mensubu olduğu cemaatlerin amaçları ve iyi anlayışları için kendi düşünce, inanç ve yaşayışlarından tavizler vermesini beklemek kabul edilemez. Her bir birey özerk bir varlıktır ve bu bireyin hakları bulunmaktadır.

Önsöz

ELİNİZDEKİ ESERDE SİYASET BİLİMİNİN SON OTUZ YILINDA vuku bulan en felsefî ve derinlikli tartışmalardan birisini teşkil eden liberalizm ile komüniteryanizm arasındaki bireycilik meselesi ele alınmaktadır. Her iki düşünce sisteminin beslendikleri kaynakların siyasî düşünce tarihinin ilk dönemlerine kadar uzanıyor olması tartışmayı zaman ve mekân sınırlarından kurtarmaktadır. Bu manada her iki tarafın benimsediği ve eleştirdiği siyasî ilke, tutum ve davranışları dikkate almak, geçmişte veya günümüzde yaşanan siyasî hadiseleri anlamada ve yorumlamada yeni imkanlar sağlamaktadır. Tartışmanın; toplumun en temel varlığı olan bireyin kimliğinin nasıl meydana geldiği ve hangi unsurlardan müteşekkil olduğu, bireyin hayatına şekil veren tercihlerinde hangi siyasî düsturların ehemmiyet arz ettiği, bireyin kendisiyle ve mensubu olduğu toplulukla nasıl bir ilişki kurması gerektiği ile birey kendi hayatını tanzim ederken siyasî iktidarın ve toplumun nasıl bir tavır sergileyeceği meselelerini esas almış olması bu önemi açıkça ortaya koymaktadır.

Bu itibarla, eserde her iki düşüncenin bireyle ilgili düşünceleri teorik ve felsefî düzlemde ele alınarak her iki düşünce sisteminin bireycilik konusundaki farklı görüşleri incelenecektir. Çalışmada komüniteryanların liberal bireyciliğe yönelttikleri eleştiriler ile John Locke'dan günümüze kadar gelen liberal düşünürlerin liberal bireycilikle ilgili görüşleri ve çağdaş liberal düşünürlerin mezkûr eleştirilerle ilgili kanaatleri incelenmektedir. Bireycilikle ilgili felsefî görüşlerin ve eleştirilerin esas alınması nedeniyle

güncel siyasî olaylara temas etmekten uzak durulmakta ve ağırlıklı olarak bireycilikle ilgili teorik yaklaşımlara değinilmektedir.

Bu kitabın ortaya çıkmasında büyük fedakârlıklarda bulunan, küçük yaşlarımdan itibaren ilmî faaliyetlerde bulunmam konusunda beni yüreklendiren ve bana en güzel örnek olan anneme ve babama; kitabın yayımı için ayırdığım zaman hususunda büyük anlayış gösteren ve bu sebeple kendisine daha bir mahcup olduğum kıymetli eşime; çalışmalarımda beni yönlendiren ve yardımcı olan Prof. Dr. Hamit Emrah BERİŞ'e ve eserin yayını esnasında emeği geçen Liberte Yayınları çalışanlarına teşekkür ederim.

Salih Zeki Haklı

Ankara - 2017

Giriş

BATI SİYASÎ DÜŞÜNCE TARİHİNİ BİREY İLE SİYASÎ VE SOSYAL iktidarların arasındaki mücadele üzerinden okumak ve anlamaya çalışmak mümkündür. Antik Yunan döneminde kâinatı ve dünyayı anlamada bireyi yegâne ölçüt kabul eden sofistler ile kişinin tüm varlığını yurttaşı olduğu site devleti Polis'e adamasını vaaz eden Aristo'ya; burjuvazinin doğuşu ile bireyin ticarî ve siyasî alanını genişletmeye çalışan Rönesans düşünürleri ve sanatçıları ile adaletin ancak herkesin bulunduğu mevkide kalmaya razı olması halinde mümkün olabileceğini benimseyen kilise ve krallıklara; bireyin zihnî melekelerini kullanmak suretiyle değerli olanı belirleme hususunda meşru tek varlık olduğunu iddia eden aydınlanmacılar ile değerini belirli bir geleneğin mahsulü olduğunu savunan muhafazakâr düşünürlere bakıldığı takdirde iki bin beş yüz yılı aşkın bir maziye sahip olan bu tarihî tartışmanın ne denli somut taraflara ve görüşlere sahip olduğu açıkça görülebilmektedir. Bu nedenle sadece Batı siyasî düşüncesini değil, aynı zamanda bilim ve sanat anlayışlarını da doğru bir şekilde anlayabilmek için mezkûr tarih aralığında bireyin varlığı, konumu, durumu ve geleceği üzerine yapılan yorumları incelemek mutlak suretle büyük önem arz etmektedir.

Yukarıda zikredilen ve bir nevi klasik bir hal arz eden bu tartışma kendisini yirminci yüzyılda da göstermeye devam etmiştir. Bireyden ziyade gücü ve iktidarı önceleyen merkezî, kolektivist, otoriter veya totaliter düşünceler ile bireyin hak ve özgürlüklerinin garanti altına alınmasının beşerî sistemle en uyumlu yöntem olduğunu dile getiren liberal fikriyat arasında zuhur eden bu tar-

tışma yüzyılın sonlarına doğru hem düşünce sistemindeki hem de dünya siyasetindeki değişimlerin de etkisiyle komüniteryan ve liberal düşünürler arasındaki tartışmalara evrilmek suretiyle cereyan etmiştir. Nitekim ilk olarak Batı siyasî düşüncesinde 1970’li yıllarda John Rawls, Ronald Dworkin ve Robert Nozick ile yeniden başlayan liberal canlanma çok farklı tartışmaları beraberinde getirmiştir. Bu düşünürlerin eserleri kısa süre içinde büyük beğeni kazandığı gibi çok farklı kesimlerden gelen tenkitlere de maruz kalmıştır. Bilhassa 1980’li yılların başında ortaya çıkan ve liberalizmin çizdiği tablodan hareketle liberal teoriye, özelden ise liberal bireyciliğe, muhalif olan bazı düşünürler liberal teorinin merkezinde yer alan birey anlayışına, bireyin sahip olduğu varsayılan özgür irade ve tercih özgürlüğü fikirlerine, bireyin tüm bağlarından, değerlerinden ve çevresinden bağımsız bir şekilde karar verebileceği inancına ve liberal teorinin birey ile cemaati arasındaki kurduğu münasebetin mahiyetine karşı çıkmışlardır. Liberalizmin benimsediği bireyin başlı başına bir değer olduğu görüşünün aksine, bu münekkit düşünürler, kişinin içinde doğduğu ve yaşamakta olduğu cemaati sayesinde belirli bir zihni ve hissi yeterliliğe ulaştığını ve ayrıca cemaatin benimsediği belirli ortak iyi anlayışlarının kabul edilmesi suretiyle toplumda yer alan herkesin bu iyi anlayışı doğrultusunda hareket etmesi gerektiğini savunmuşlardır.

Liberalizmin bireyciliğini, hak ve adalet anlayışını ve hedeflediği toplumsal düzeni ortak iyi ve amaçlar, erdemler, sevgi ile dayanışma gibi komünal değerler üzerinden eleştiren bu düşünürler, her ne kadar kendilerini bu sıfatla anmasalar dahi, siyasi düşünce tarihinde *Komüniteryanlar* olarak adlandırılmışlardır. Komüniteryan düşünürlerin 1980’li yıllardan itibaren gündeme getirdikleri mezkûr eleştiriler ve bu eleştiriler doğrultusunda liberal düşünürlerin verdikleri yanıtlar ile komüniteryanizme yönelik geliştirdik-

leri karşı eleştiriler ise *liberalizm-komüniteryanizm tartışmaları* olarak siyaset biliminin son otuz yılına ait en mühim ve münbit çalışma sahalarından birisini teşkil etmiştir.

Çalışmamızda komüniteryanizmin liberal bireyciliğe ilişkin görüş ve eleştirileri üzerinde durulacak olması nedeniyle komüniteryan düşüncenin mahiyetinin, gayesinin ve cemaati merkeze alan diğer kollektivist görüşlerden farkının ne olduğunu kısaca açıklamanın faydalı olacağı düşünülmektedir. Dilimize *cemaatçilik* veya *toplulukçuluk* olarak tercüme edilen *komüniteryanizm* (communitarianism) kelimesi, *bir cemaati veya topluluğu oluşturan kişilerin müşterek hayatları* anlamına gelmekte olan Latince *communitas* kelimesine dayanmaktadır.¹ Komüniteryanizmin merkeze aldığı *komünite* veya *cemaat* kelimesi ise *aynı inanç, değer ve davranış kalıplarını benimsemiş, karşılıklı olarak yakın, içten, yüz yüze ve samimi ilişkilerle birbirine bağlı insanlardan oluşan, topluma orana görece küçük, homojen insan topluluğu*² olarak tanımlanmaktadır.

Bu anlamı itibariyle *cemaat* kavramı, modern siyaset bilimi düşüncesine Ferdinand Tönnies'in ayrımını yaptığı *Gemeinschaft* (cemaat) ve *Gesellschaft* (cemiyet) kavramları ile girmiş olsa da, yirminci yüzyılın sonlarına doğru Kuzey Amerika'da başlayan liberalizmin komüniteryan eleştirisi, Tönnies'in teorisinden çok farklı bir minvalde vücuda gelmiştir. Tönnies'in düşüncesinde sanayileşme ve kentleşmeyle birlikte meydana gelen modern toplum cemiyeti temsil ederken, sanayi öncesi eski toplum cemaat kavramına karşılık gelmektedir.³ Komüniteryan fikriyat ise, daha

1 Dagger, R. (2004). Communitarianism and Republicanism. G. F. Gaus and C. Kukathas (Eds.), *Handbook of Political Theory* (First edition). Londra: Sage Publications, s. 167.

2 Acar, M. ve Demir, Ö. (Editörler). (2005). *Sosyal Bilimler Sözlüğü*. (Birinci Baskı). Ankara: Adres Yayınları, s. 70.

3 Skirbekk, G. ve Gilje, N. (2004). *Antik Yunan'dan Modern Döneme Felsefe Tarihi*. (çev. E. Akbaş ve Ş. Mutlu). İstanbul: Kesit Yayınları, (Eserin orijinali 2001'de yayımlandı), s. 500.

ziyade, modernizm öncesi toplumlara ait anlam dünyasına ve ilişkiler ağına atıfta bulunmak suretiyle fikrî çatısını oluşturmaktadır. Bu yapısı itibarıyla komüniteryanizmin cemaate, onun değerlerine ve liberal toplumsal düzene yönelik yaklaşımındaki ahlâkî vurgunun daha ağır bir ton taşıdığı görülmektedir.⁴

Liberalizm ve komüniteryanizm arasındaki fikrî mücadelenin yukarıda belirtildiği üzere yeni bir muhtevaya ve meşruiyet kaynaklarına sahip olması ve tartışmaların Kuzey Amerika menşeli olması nedeniyle komüniteryanizm ile komünite kavramlarının dilimize hangi kavramlar kullanılmak suretiyle tercüme edileceğini de çalışmamızın girişinde izah etmenin faydalı olacağı düşünülmektedir. Komünite ve komüniteryanizmin kavramlarının Türkçe manalarının *cemaat* ve *cemaatçilik* olması kavramların mahiyetini kavramada birtakım zorlukları beraberinde getirmektedir. Türkçe'ye cemaat ve cemaatçilik şeklinde tercüme edilen bu kavramların ülkemizdeki ve literatürdeki karşılığı ile inceleyeceğimiz tartışmadaki anlamları birbirinden farklılık arz etmektedir. Dilimizdeki bu kavramlar, siyasî ve seküler bir mana taşımaktan ziyade belirli bir İslamî inanış ve yaşayış şekilleri etrafında örgütlenen, günümüz dünyasında müntesiplerini modern hayatın olumsuz tesirlerinden muhafaza etmeye gayret eden ve esas aldıkları tasavvufî düşünce doğrultusunda onları dinî tavsiyeler ve fiiller çerçevesinde belirli bir ahlâkî kemale ulaştırmaya çalışan sosyal yapılara tekabül etmektedir. Bu nedenden dolayı çalışmamızda da İngilizce *communitarianism* kavramının dilimizdeki karşılığı olarak *cemaatçilik* kelimesi yerine Türkçe fonetiğe uygun olacak şekilde *komüniteryanizm* kavramı tercih edilmektedir.

Yirminci yüzyılın son yirmi yılında etkisini fazlasıyla hissettirmeye başlayan komüniteryanizm, esas manada, aydınlanmanın

4 Phillips, D. (1993). *Looking Backward a Critical Appraisal of Communitarian Thought* (First edition). Princeton: Princeton University Press, s. 175.

ve liberal düşüncenin vaaz ettiği bireycilik fikrine bir tepki olarak varlığını kazanmıştır. Komüniteryan düşünürler cemaatlerin ortak toplumsal uygulamalar, kültürel gelenekler ve ortak toplumsal kavrayış biçiminde zaten var olduklarını savunmaktadırlar. Komünitenin yeniden inşa edilmesine gerek yoktur, mamafih saygı görmesi ve korunması gerekmektedir. Bu bakımdan komüniteryanizm, cemaati merkeze alan komünizmden farklı bir yapıda teşekkül etmektedir. Nitekim Amy Gutman'ın da belirttiği gibi, eski cemaatçiler Marx'a ve onun dünyayı yeniden kurma isteği üzerine yoğunlaşırken, komüniteryanlar yüzlerini antik döneme, Hegel'e ve onun insanları dünyayla uzlaştırma isteğine çevirmektedirler. Marksizizm cemaati, ancak toplumda devrimsel bir değişim sonucu kapitalizmin yıkılması ve sosyalist toplumun kurulmasıyla ulaşılabilir bir şey olarak görürken, komüniteryanlar komünitenin ortak toplumsal uygulamalar, kültürel gelenekler ve ortak toplumsal kavrayış biçiminde zaten var olduğunu iddia etmektedirler.⁵

Referansların bu şekilde Aristo ve Hegel üzerine yoğunlaşması hem zikredilen siyasi gelişmeler hem de liberalizme daha etkin bir eleştiri getirilmesi açısından daha tercihe şayan görüldüğü düşünülmektedir. Nitekim komüniteryan düşünürlerin sıklıkla örnek olarak ele aldıkları antik Yunan dünyasının tüm ilişkiler ağını ihtiva eden Polis düzeni, komüniteryanlar tarafından, ideal siyasi ve sosyal model olarak kabul edilmektedir. Siyasi, iktisadi ve toplumsal yaşamın sağlıklı bir şekilde sürdürebilmesini herkesin kendi şahsi tercihlerinden ziyade birlikte yaşadıkları insanların menfaatlerini öncelikli olarak benimsemeleri gerektiği düşüncesine dayandıran bu düzenin değerlerinden övgüyle bahsedilmektedir. Aynı şekilde insanı sosyal bir hayvan olarak tanımlayan Aristo ile modern dönem komüniteryan düşünürler arasında oldukça yakın

5 Kymlicka, W. (2006). *Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş*, (çev. E. Kılıç). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.(Eserin orijinali 1990'da yayımlandı), s. 292.

benzerlikler bulunduğu görülmektedir. Toplumu birbirine sıkı bağlarla örülü bir yapıda gören ve etik ilkelerin toplumdaki düşünce ve kurumlarda gömülü olduğuna inanan Hegel de benzer bir ilginin kaynağı olmuştur.⁶ Fikrî köklerdeki bu değişime bağlı olarak komüniteryanizmin getirdiği eleştiriler daha muhafazakâr bir nitelik kazanmıştır. Marksizmden beslenen eski eleştirinin iyi toplum anlayışı ortak mülkiyet ve eşit siyasî gücü ihtiva ederken, yeni eleştirinin iyi toplum anlayışı ise Antik Yunan ve Hegel'e yapılan atıflar nedeniyle yerleşmiş geleneklere ve kurulu kimliklere dayanmaktadır. Eski eleştiri baskıdan kurtulmak adına çoğunluğun ahlâk anlayışından ayrılmayı savunma eğiliminde olurken, yeni eleştiri ise komünitelerin hayat tarzlarını korumak ve değerlerini sürdürmek adına şedid eylemleri yasaklayarak yerel çoğunluğun çabalarını desteklemek eğiliminde olmaktadır.⁷

Bu noktada belirtmek gerekir ki komüniteryan fikir adamlarının hiçbirini kendilerini komüniteryan olarak adlandırmamıştır. Düşünce tarihinde sıkça rastlanıldığı üzere belirli ortak fikirleri savunan düşünürleri aynı düşünce akımı adı altında toplamak o düşünürleri inceleyen veya eleştirilen kişiler tarafından gerçekleştirilmektedir. Nitekim liberalizm ve komüniteryanizm arasındaki tartışmayı inceleyen yazarlar; Alasdair MacIntyre, Michael Sandel, Charles Taylor, Michael Walzer ve Amitai Etzioni'nin görüş ve eleştirilerinin benzer unsurlar taşınması nedeniyle komüniteryan düşüncenin önemli temsilcileri arasında yer aldıklarını belirtmektedirler.⁸

6 Morrow, J.(1998). *A history of Political Thought* (First edition). New York: New York University Press, s. 376.

7 Gutmann, A. (1992). Communitarian Critics of Liberalism. In S. Avineri and A. De-Shalit (Eds.), *Communitarianism and Individualism*. First Edition. New York: Oxford University Press, s. 121.

8 Örneğin Michael Walzer'ın komüniteryan düşünce içerisinde yer alan birçok eseri bulunmakla birlikte, Spheres of justice kitabı nedeniyle tam anlamıyla komüniteryanizm içerisine dahil edilemeyeceği belirtilmektedir. Neal, Pand Paris, D. (1990). Liberalism and the communitarian critique: a guide for the perplexed. *Canadian Journal of Political Science*, 23(3), s. 419.

Böyle bir sınıflandırma yapılmasına rağmen aynı fikirleri ifade eden iki komüniteryan düşünürün aynı ön varsayım veya içerikten bahsettiğini söylemek her zaman mümkün görünmemektedir. Örneğin MacIntyre ve Sandel'in her ikisi de liberalizmi kişiyi amaçlarından ayrı tutan bir anlayışı benimsemekle itham etmesine rağmen, bu ithamlarının nedenleri ve elde ettikleri neticeler tamamen birbirinden farklıdır.⁹ Aynı şekilde komüniteryan düşünürler benzer kavramları kullanmalarına karşın, bu kavramların içeriğini farklı şekilde doldurabilmektedirler. Her ne kadar mezkûr düşünürler, yeknesak bir sistemin mensupları olmamasına ve birbirinden çok farklı konuları ele almalarına veya ele aldıkları benzer konularda farklı görüşler ileri sürmelerine rağmen, komüniteryan düşünürleri liberalizmin aşırı bireyci olduğu, birey ile komünite arasında kurduğu ilişkinin hatalı kabullere dayandığı ve yetersiz bir tarihselciliği esas aldığı başta olmak üzere birtakım temel tenkitlerde hemfikir görmek mümkündür.

Bu itibarla, komüniteryan düşünürler, liberal teorinin kabul ettiği birey kavramının ve bireyler arası ilişkilerin niteliğinin empirik olarak yanlış ve normatif açıdan ise yetersiz olduğunu hususunda temel bir mutabakat içinde görünmektedirler.¹⁰ Komüniteryan düşünürler, ayrıca bireyin cemaatler tarafından oluşturulduğu, onun haklarla değil yükümlülüklerle mücehhez olduğu, sağlıklı ve huzurlu bir toplumsal yapının tesis edilebilmesi için sivil veya komünal erdemleri içeren politikaları yeniden kurmak gerektiği ve bireye ait kimliğin ancak farklı ve çok sayıdaki cemaatlerde meydana gelebileceği ko-

9 Mulhall, S. and Swift, A. (Eds.). (2003). *Liberals&Communitarians*. (Second edition). UK: Blackwell Publishing, 38. Ayrıca Allen Buchanan da komüniteryanların cemaatlerin benimsediği iyi anlayışını ve grup haklarını teleolojik nedenlerle önemseyerek bireysel hak fikrini reddettikleri gibi daha ılımlı olan farklı bir fraksiyonun ise sivil ve siyasi hakları kabul etmekle birlikte liberalizmin haklara atfettiği önemin derecesine itiraz etmekte olduklarını söylemektedir. Buchanan, A. (1989). Assessing the Communitarian Critique of Liberalism. *Ethics*, 99(4), s. 855.

10 Morrow, *a.g.e.*, s. 376.

nularında da neredeyse aynı görüşleri paylaşmaktadırlar.¹¹ Nitekim bu yaklaşım, liberal bireycilik düşüncesinin insanların iyi bir yaşam sürmeleri için temel ve yeri doldurulamaz unsurlara sahip cemaatlerin değerini azalttığı, onları ihmal ettiği ve zarar verdiği görüşü ile yine insanların iyi yaşamları için elzem olan siyasî katılım insiyaklarını azaltarak siyasî cemaatlerin kıymetini düşürdüğü neticelerine ulaşmaktadır.¹²

Genel manada özetlemek gerekirse komüniteryan düşüncenin biri ontolojik ve diğeri değerlendirici olmak üzere iki farklı yaklaşım üzerinden görüş ve eleştirilerini ileri sürdüğü görülmektedir. Ontolojik bakış açısına göre insanın kendisi ve ilişkileri sosyal bir gerçeklik çerçevesinde ele alınmaktadır. Birey mensubu olduğu toplumundan veya cemaatinden bağımsız bir şekilde değerlendirilemez. Zira kişi yaşadığı topluma hem yerleşik hem de onun da tarafından şekillendirilmiş bir yapıya sahip bulunmaktadır. Bu manada ontolojik yaklaşım, liberal görüşün iddia ettiğinin aksine, kişinin kendi hayat tarzını dahil olduğu cemaatin değerlerinden ve yapısından bağımsız bir şekilde tespit edemeyeceğini savunmaktadır. Değerlendirici bakış açısı ise komünal veya kolektif iyinin önemine vurgu yapmaktadır. İnsanlar, birer sosyal varlık olmaları nedeniyle ortak bir yaşamı destekleyen değerlere kaçınılmaz olarak ihtiyaç duymaktadırlar. Bu ihtiyaç karşılıklı ilişkiler, dayanışma ve kardeşlik gibi normları kuvvetlendiren kültürel uygulamaların ve kurumların geliştirilmesi anlamına gelmektedir. Komüniteryanlar açısından bu normlar, liberalizmin esas aldığı bireysel hak ve özgürlük kavramlarına nazaran daha öncelikli bir konuma sahip bulunmaktadır.¹³

11 Breslin, B. (2004). *The Communitarian Constitution* (First edition). Baltimore: The Johns Hopkins University Press, ss. 32-33.

12 Buchanan, a.g.m., s. 852

13 Kukathas, C. (2003). *The Liberal Archipelago a Theory of Diversity and Freedom*

Görülmektedir ki yeknesak bir düşünce etrafında birleşmemiş olsalar da komüniteryan düşünürler, liberalizm ve onun bireycilik savunusunu eleştirmek konularında tamamen uzlaşılı halindedirler. Bu vakıa komüniteryanizm ve liberalizmin bireycilik anlayışlarını mukayeseli olarak incelemek hususunda büyük kolaylıklar sağlamaktadır. İkincisi komüniteryan düşünürler John Rawls'un *Bir Adalet Teorisi* eserinde dile getirdiği ve Kant'ın bireye ve onun ahlâkî statüsüne ilişkin görüşlerini ihya eden birey tasavvurunu eleştirmek konusunda da mutabakat halindedirler. Üçüncüsü toplumda belli bir iyi anlayışının üstün kabul edilmesinin ve bu iyi anlayışının ister kamusal isterse sosyal sahada olsun belli koruma altına alınmasının önemi konusunda da uzlaşmaktadırlar. Dördüncüsü komüniteryan düşünürler, cemaat olarak toplumdaki alt grupları ele almaktadır. Cemaatler, ortak bir iyi kavrayışıyla tanımlanan küçük gruplara karşılık geldiğinden dolayı halk gibi büyük toplumsal gruplar yerine kiliseler, yöresel kurumlar, aile, sendika gibi halktan daha küçük gruplar üzerinden değerlendirmeler yapılmaktadır. Zira Sandel ve MacIntyre gibi komüniteryan düşünürler, halkın cemaat için gerekli olan ortak şahsiyeti meydana getirebilmek açısından çok büyük olduğunu kabul etmektedirler.¹⁴ Son olarak komüniteryan düşünürler liberal hak ve adalet anlayışının geçmişten gelen ve insanları bir arada tutan komünal bağları yok edeceği endişesini paylaşmaktadırlar. Kısacası liberallerizmin komüniteryan eleştirisinin, tam manasıyla, kamu siyasetiyle ilgili olmaktan ziyade siyasal değerlendirmenin niteliği, şahsiyet teorisi ve toplum anlayışıyla ilgili olduğu görülmektedir.¹⁵

(First edition). Oxford: Oxford University Press, s. 176.

14 Kymlicka, W. (1998). *Çokkültürlü Yurttaşlık Azınlık Haklarının Liberal Teorisi*, (çev. A. Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Eserin orijinali 1995'te yayımlandı), 151. Sandel, M. (2006). *Usuli Cumhuriyet ve Yükümsüz Ben*. (çev. B. Demir vd.,). André Berten vd. (Editörler). *Liberaller ve Cemaatçiler*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, s. 224.

15 Barry, N. *Birey Cemaat Piyasa* (çev. M. Erdoğan). Ankara: Liberte Yayınları, s. 110.

1980’li yıllarda akademik camiada etkinliğini artıran komüniteryanların kendi aralarında iki ana gruba ayrılmakta olduğu kabul edilmektedir. Birinci akım Amitai Etzioni gibi isimler tarafından formüle edilen *yumuşak komüniteryanizm* olarak adlandırılmaktadır. Yumuşak komüniteryanizmi benimseyen düşünürler liberal kapitalizmi ve liberal demokrasiyi tümüyle reddetmek yerine onda bazı kısmî tadilatların yapılmasını yeterli görmektedirler. Liberalizmin bireyleri sosyal ortamlarından bağımsız birer varlıkmiş gibi değerlendirmesinin komünal bağları ve sosyal dokuyu tahrip edeceği hususları liberalizme yönelttikleri eleştirilerinin mihenk taşıını teşkil etmektedir. Komüniteryanizmin Michael Walzer ve Charles Taylor gibi isimlerce geliştirilen ve *sert komüniteryanizm* olarak adlandırılan ikinci türü ise özünde muhafazakârların eleştirilere yakın bir yerde durmaktadır. Bu akım, yumuşak komüniteryanizmin aksine, liberal kapitalizmin ıslahını veya yenilenmesini değil tamamen ortadan kaldırılmasını teklif etmektedir.¹⁶ Doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki farklı şekilde liberalizmi eleştiren sert komüniteryanizm düşüncesinin liberalizme doğrudan yönelttiği eleştirilerin başında liberalizmin temel beşerî ve komünal iyileri yok saydığı düşüncesi ile hatalı ve kusurlu bir şahsiyet anlayışı üzerine kurulu olduğu gelmektedir. Sert komüniteryanizmin dolaylı olarak yönelttiği eleştiriler ise liberalizmin tercih, yükümlülük, insan doğası, şahsiyet ve toplumların doğasıyla ilgili geçersiz izahatlarda bulunduğu ile kabul edilemez öncüllere ve varsayımlara dayandığı şeklinde sınıflandırılmaktadır.¹⁷

Komüniteryanizmin, yukarıda zikredildiği şekilde yumuşak ve sert olarak tasnif edilebileceği gibi, metodolojik ve normatif ol-

16 Yayla, A. ve Mahçupyan, E.(2008). *Liberallik Demokratlık Tartışması* (Birinci Baskı). Ankara: Liberte Yayınları, s. 27.

17 Buchanan, *a.g.m.*, s. 856

mak üzere iki farklı şekilde incelenebileceği de belirtilmektedir. Metodolojik yaklaşımı esas alan komüniteryanlar liberal bireyciliğin özgürce seçim yapan insan tasavvuruna ait öncüllerinin yanlış ya da hatalı olduğunu ve insan davranışlarını anlamanın yegâne yolunun insanların toplumsal, kültürel ve tarihsel bağlamlarına bakmaktan geçtiğini ifade etmektedirler. Normatif yaklaşımı benimseyenler ise bireyciliğin ön kabullerinin arzu edilmeyen beşerî sonuçlar doğuracağını -örneğin bireyciliğin bazı iyi yaşam ideallerini ihmal etmesi samimi bir toplum yapısına ulaşmayı imkânsız hale getirmesi gibi- iddia etmektedirler.¹⁸

İster yumuşak türü olsun isterse sert türü, komüniteryan düşünce bireyleri liberalizmin iddia ettiğinin aksine birer rasyonel seçici olarak değil, tam aksine verili davranış kodlarına ve değer yargılarına sahip kişiler olarak önceden teessüs etmiş bir sosyal düzenin mensupları olarak görmektedir. Bu itibarla siyasî ve ahlâkî bir doktrin olan komüniteryanizm kendini liberalizmin ana ilkeleri ile uyumsuz görmektedir.¹⁹ Komüniteryan düşünürlerin liberal ilkelere yönelik eleştirileri ve bu ilkelerin birey ve komünite üzerinde olumsuz neticelere sebebiyet verdiğini iddia etmeleri nedeniyle komüniteryanizmin tepkisel bir düşünce sistemi olarak varlık kazanmasına yol açmıştır. Komüniteryanizme yöneltilecek alternatif bir sistem teklif edememe eleştirisinin temelinde de sadece liberalizmin meydana getirdiği iddia edilen sosyal tahribata yoğunlaşmasının yer aldığı düşünülmektedir.

On yedinci asırda ortaya çıkan liberalizmin ise geçen süre zarfında “Klasik Liberalizm, Sonuçsalcı Liberalizm, Eşitlikçi Liberalizm ve Liberteryenizm” gibi birbirinden farklı damarlar üzerinden akmakta olduğu genel kabul görmektedir. Hayat hak-

18 Avineri, S. and De-Shalit, A. (Eds.). (1992). *Communitarianism and Individualism*, New York: Oxford University Press, s. 2.

19 Barry, *a.g.e.*, s. 67.

kının korunması, bireysel hürriyetlerin hiçbir siyasî veya toplumsal baskı vasıtasıyla tahdit edilmemesi ve mülkiyet edinme ve onu muhafaza etme hakkı ilkelerini referans alan klasik liberalizm düşüncesi yirminci yüzyılda iktisadî ve sosyal gerekçeler ileri sürülerek -özellikle mülkiyet konusunda bazı esnemeler kabul edilerek- eşitlikçi liberalizm hüviyetine bürünmüştür. Aynı yüzyılın ikinci yarısında bireysel hürriyetler ile özel mülkiyetin daha radikal olarak savunulduğu ve klasik ve sosyal liberalizme muhalif olan liberteryenizmin doğuşuna şahitlik edilmiştir.²⁰ Bu bakımdan geçen süre zarfında liberal geleneğin farklı kollarının ortaya çıkmış olması bütün liberalizmler için tek bir tanımın yapılmasına imkân vermemesine karşın, bu farklı liberalizmleri yine de uzun bir tarihsel geçmişe dayanan tek bir liberal geleneğin farklı yorumları olarak okumak mümkündür.²¹

Bütün ideolojiler gibi modernizmin ürünü olan liberalizmle ilgili olarak bir diğer ayrım onun sadece siyasî olanla ilgilenmesi ile siyasî olanın yanı sıra ahlâkî konulara da temas etmesi şeklinde zuhur etmektedir. Bu minvalde liberalizmin iktidar ile birey arasındaki meselelere yoğunlaşarak siyasî olanı açıklamaya çalışmakla yetindiği için, örneğin komüniteryanizmin aksine, kapsayıcı bir felsefî sistem olmadığı iddia edilmektedir. Bu eleştiriler ışığında liberalizmin ahlâkî meseleleri normatif düzeyde inceleyen *kapsayıcı liberalizm* ile siyasî ilkeler üzerinden değerlendirmeler yapan *siyasî liberalizm* olarak da iki farklı kola ayrıldığı görülmektedir. Çalışmamız açısından da önem taşıyan bu ayrım doğrultusunda Brian Barry, Joseph Raz ve Will Kymlicka gibi düşünürlerin

20 Liberalizmin tarihi ve farklı liberal akımlar hakkında daha geniş bilgi için bkz. Hayek, F. (2009). Liberalizm. *Liberal Düşünce Dergisi*, 55, 197-224. Yayla, A. (1998). *Liberalizm* (Birinci Baskı). Ankara: Liberte Yayınları, 21-26. Lomasky, L. E. (2013). İki liberalizm anlayışı. Cennet Uslu (Editor). *Liberalizm el kitabı*. Birinci Baskı. Ankara: Kadim Yayınları, ss. 195-234.

21 Arslan, Z. (1999) Anayasal Devletin Normatif Temelleri: Siyasal Tarafsızlık (I). *Liberal Düşünce Dergisi*, s. 16, 7.

benimsediği kapsayıcı liberalizmin iddiaları ile tenkitlerini siyasî ilke ve kurumlarla sınırlı tutmak yerine iyi hayata ilişkin maddî ve kuşatıcı değerler sistemine de atıfta buldukları; Isaiah Berlin, Friedrich A. Hayek, John Rawls ve William Galston gibi düşünürlerin benimsediği siyasî liberalizmin ise böyle kapsayıcı bir ahlâki ideal yerine temel siyasî ilkelerin savunusunu yapmaya çalıştığı görülmektedir.²²

Liberalizmin farklı kollarının mevcudiyeti nedeniyle tek bir tanımın yapılabilmesinin güçlüğüne yanı sıra zikredilen düşünce akımlarının birçok konuda kendi aralarında da ihtilafa düştükleri görülmektedir. Nitekim Rawls'un bireyi toplumsal hayatın başat karakteri olarak nitelemesi nedeniyle komüniteryanlarca eleştirildiği gibi özgürlük ve eşitlik ideallerini uzlaştırmak için gösterdiği gayret ise, bilhassa liberteryenler tarafından, bireysel hürriyetlere yönelik bir taarruz olarak değerlendirilmiş ve Rawls'un liberal olarak adlandırılıp adlandırılmayacağı hususunda çetrefilli tartışmaların yaşanmasına sebebiyet vermiştir.²³

Aynı şekilde yirminci yüzyılda genel kabul gören refah devleti anlayışı ile birlikte ortaya çıkan üçüncü kuşak haklar olarak tanımlanan sosyal hakların liberalizmi etkilemesi de benzer bir ihtilafın önünü açmıştır. Nitekim bugün Amerikan liberalizmi olarak da adlandırılan liberal bir akım, siyasî hürriyetleri savunmakla birlikte toplumun iyiliğinin gözetilmesi amacıyla piyasaya ve toplumsal hayata devlet müdahalesini meşru görmektedir.²⁴

22 Erdoğan, M. (2005). Liberalizm ve Türkiye'deki Serüveni. Murat Yılmaz (Editör). *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce Liberalizm*. Birinci Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, s. 25

23 Lakoff, S. (1999). Özerklik ve Liberal Demokrasi. Atilla Yayla (Editör). *Sosyal ve Siyasal Teori*. İkinci Baskı. Ankara: Siyasal Kitabevi, s. 202.

24 Yayla, A. (2011). "Amerikan Liberalizmi Ne Kadar Liberal?". *Liberal Düşünce Dergisi*, s. 64, 64.

Her ne kadar yirminci yüzyılda birçok konuda birbirlerinden farklı görüşlere sahip yeni liberal akımlar ortaya çıkmış olsa da, elbette ki bu akımların da komüniteryan düşünce gibi birtakım temel ortak özellikleri bulunmaktadır. Liberalizm öncelikle bireysel özgürlüğü temel değer olarak kabul etmekte ve onu arka plana iten her türlü görüşten farklı bir yerde durmaktadır. Bu bakımdan tezimizin esas çalışma konusu açısından liberalizmin her türlü kolektivist, komüniteryan, altruist ve egaliteryan görüşün karşısında olduğunun belirtilmesi önem arz etmektedir. Liberal dünya görüşü, ahlâken temelde insan merkezci olduğundan dolayı değerın temel kaynağı olarak insan dışı varlıklara referans yapan teleolojik görüşlerden tamamen ayrılmaktadır. Liberal düşünce bu görüşleri referans almamanın yanı sıra onların beşerî ilişkilerdeki manasını değersizleştirme gibi bir maksatla da hareket etmektedir. Nitekim tercih serbestiyeti, hoşgörü ile din ve vicdan özgürlüğü gibi prensipleri esas almak suretiyle toplum, cemaat, sınıf ve din gibi diğer kolektif bütünlerin de varlıklarını muhafaza etmelerini sağlayacak sosyal bir düzeni tasavvur etmektedir.²⁵ Bu manada liberal düşüncenin doğduğu on yedinci yüzyıldan itibaren günümüze kadar ilgilendiği temel sorunların kısaca siyasî iktidarların sahip oldukları gücün ahlâkî sınırlarını belirlemek ile hayat tarzlarının tespiti ve tanzimi esnasında belirli iyi anlayışının herkese zorla kabul ettirilmeye çalışılmasının şahsî ve toplumsal açıdan birtakım olumsuz neticelere sebebiyet vereceğini savunmak olduğu görülmektedir.²⁶

Bu düşüncelere mukabil olarak farklı geleneklere mensup liberal düşünürlerin tamamı bireyin öncelikli değer olduğu hususunda hemfikirdirler. Liberallere göre insanlar, kendi amaçla-

25 Erdoğan, M. (2006). *Aydınlanma, Modernlik ve Liberalizm* (Birinci Baskı). Ankara: Orion Yayınevi, s. 84.

26 Larmore, C. (2006). *Siyasi Liberalizm Üzerine*. André Berten vd. (Editörler.). *Liberaller ve Cemaatçiler*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, s. 122.

rını tespit edebilme ve gerçekleştirme kuvvesine sahip rasyonel varlıklardır ve kendileri için iyi olarak kabul ettikleri değerleri elde etmeye çalışırken her türlü dış engelden ve müdahaleden masun olmalıdırlar. İnsanın bizatihi amaç vasfını taşıması ve kendi namına iyi olanı özgürce benimseyebilmesi esas ilke olarak kabul edildiği için, bireyin değer ve amaçlarından bağımsız bir toplumsal ortak iyi anlayışı kabul edilememektedir. Toplum, millet, cemaat veya bunların temsilcisi olarak devlet gibi organizasyonların bireylere göre ikinci safta yer alması gerekmektedir. Bilhassa devlet bireysel amaçlar karşısında sadece araç olarak varlığını sürdürmesi halinde meşruiyetini muhafaza edebilir görünmektedir.

Liberalizm açısından esasen cemaatlerin ve toplumun onu oluşturan bireyler karşısında onlardan ayrı ve üstün bir varlığı olduğu düşünülemez. Bu bakımdan cemaatin, toplumun veya başka herhangi bir sosyal yapının da kendine özgü amaçları olduğu iddia edilemez.²⁷ İşte bu nedenle, ahlâk teorisinin odak noktasında sadece bireylerin bulunmasından ve aşına olduğumuz sosyal kurumların bireylerin sahip oldukları farklı iyi anlayışları karşısında tarafsız olması gerektiği temel varsayımından hareket etmekte oldukları için bütün liberal doktrinler bireyci düşünceleri esas almaktadırlar.²⁸ Nitekim liberal düşünürlerin bir kısmı bireyin doğuştan gelen hakları olduğu düşüncesinden hareketle *deontolojik bireyciliği* benimserken, bazı liberaller ise devlet/toplum gibi bütünlerin ancak bireyden hareketle ele alınabileceğini kabul eden *metodolojik bireyciliği* de savunmuşlardır.²⁹ Liberalle-

27 Erdoğan, M. (1998). Siyasal düşüncede liberal gelenek. *Liberal Toplum Liberal Siyaset* (İkinci Baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi, s. 2-3.

28 Barry, N. (2004). *Modern Siyaset Teorisi*. (çev. M. Erdoğan ve Y. Şahin). Ankara: Liberte Yayınları. (Eserin orijinali 1981'de yayımlandı), s. 142.

29 Örneğin John Locke, David Hume ve Friedrich A. Hayek gibi düşünürler deontolojik bireyciliği benimserken; Murray Rothbard ve Ayn Rand gibi düşünürler ise metodolojik bireycilik düşüncesini esas almaktadırlar.

rin teorilerinde bireyin merkez değer olması konusundaki mutabakatları ile komüniteryan düşünürlerin ortak oldukları hususlar tezimizin çalışılmasını kolaylaştırmaktadır. Bu nedenle komüniteryanların ve liberallerin bireycilik ile ilgili görüş ve tenkitleri tek bir komüniteryan veya liberal akım üzerinden değil, ihtilafı meseleler hakkında ileri sürülen görüşler esas alınmak suretiyle tetkik edilecektir.

Çalışmamızın girişinde de belirtildiği üzere 1960'lardaki eleştiri dalgasından sonra 1980'lerde liberalizme yönelik komünal değerleri esas alan eleştiriler yeniden canlanma göstermiştir. Bu iki döneme ait liberalizm anlayışında çok büyük farklılıklar bulunmamasına karşın, 1960'lardaki eleştiri Marks'tan ilham alırken komüniteryanizmin eleştirileri Aristo ve Hegel'den ilham almaktadır.³⁰ Modern siyasi düşüncenin, İskoç aydınlanmasının ve Kant'ın düşünceleri neticesinde, bireyciliği esas alan bir yapıya dönüşmesi karşısında Hegel'in, bireyin mensubu olduğu toplulukta canlı bir varlık olduğu görüşünden hareket ederek komünal eleştirilere bir nevi hayatiyet kazandırdığı görülmektedir.³¹ Özellikle komüniteryan düşüncelerin akademik çevrelerde yankı bulmaya başladığı 1980'lerin başında komünizmin Sovyetler Birliği'nde çöküş sürecine girmesi ve sosyalizmin entellektüel muhitte nispeten itibar kaybetmeye başlaması komüniteryanları söylem açısından yeni bir düzlemde yer almaya sevk ettiği görülmektedir.

Komüniteryan literatürün doğuşu ve gelişimi ile serbest piyasa politikalarını uygulamaya başlayan Ronald Reagan'ın ve Margaret Thatcher'ın iktidar dönemlerinin birbirine denk gelmesinin

30 Gutmann, *a.g.m.*, s. 120.

31 Arnhart, L. (2004). *Plato'dan Rawls'a Siyasi Düşünce Tarihi* (çev. A. K. Bayram). Ankara: Adres Yayınları, (Eserin orijinali 1987'de yayımlandı), s. 320.

de tesadüf olmadığı düşünölmektedir.³² Nitekim 1980’li yıllar liberal değeri, serbest piyasayı ve bireyciliği savunan Ronald Reagan ve Margaret Thatcher’ın yılları olduğu gibi benzer şekilde 1990’lı yıllar da komünel değeri politik ve toplumsal hayattaki önemini vurgulayan Bill Clinton ve Tony Blair’in yılları olmuştur.³³ Siyasetçilerin zikredilen dönemde komüniteryan ilkelere sıklıkla atıf yapmış olmalarına rağmen, liberalizm ve komüniteryanizm arasında vuku bulan tartışmanın siyasetçiler arasında olmaktan ziyade siyaset felsefecileri arasında geliştiğini unutmamak gerekmektedir.³⁴

Komüniteryanizm, 1980’lerde ve 1990’ların başında akademik camiada varlık bulmaya çalışırken günümüzdeki siyasi tartışmaların neredeyse merkezinde, özellikle de medyada tartışılan konularda kullanılan argümanlarda, geniş bir şekilde yer almaya başladığı görölmektedir. Eşcinsel evliliklerden kürtaja, peçe yasağından okullardaki dinî sembollere kadar birçok tartışmada bireysel tercihler ile komüniteryan değeri çatışması yaşanmaktadır. Örneğın peçe yasağına tartışılması esnasında Avrupa medeniyetinin yüze dayandığını ve bu nedenle insanların birbirlerinin yüzlerini görmesi gerektiğini söyleyen Avrupalı, *Bir Avrupa Medeniyetinden* bahsederken esasında kendi

32 William Galston da komüniteryan düşüncenin 1990’lı yıllarda büyük bir yükseliş göstermesinin nedenleri arasında, komüniteryanizmin New Deal liberalizmi ile Reagan-Bush muhafazakârlığının ötesinde üçüncü yol anlayışını desteklemiş olmasını da Saymaktadır. Galston, W. (1993). *The Promise of Communitarianism*. *National Civic Review*, 82(3), s. 217.

33 Thatcher’ın “*Toplum Yoktur Birey Vardır*” sözleri bireycilik anlayışının 1980’li yıllarda yeniden ne denli hâkim hale gelmeye başladığını açıkça göstermektedir. Bkz. Sağlam, R. (2008). *Liberalizm adalet ve ütopya* (Birinci Baskı). İstanbul: Legal Yayıncılık, vi. Ayrıca Bill Clinton ve Tony Blair’in siyasi, iktisadî ve toplumsal yaşamın sağlıklı bir şekilde devam edebilmesinde komünel değeri ne denli mühim işlevlere sahip oldukları ve liberal ilkelere komünel değeri aşındırđına yönelik ifadeleri için bkz. Frazer, E. (1999). *The problems of Communitarian Politics Nity and Conflict* (Second Edition). New York: Oxford University Press, 12,13, 36 ve 37. Clinton’ın bireysel haklar ile şahsî sorumluluklar arasında nasıl bir denge kurmaya çalıştığı hususundaki görüşler için bkz. Galston, a.g.m., 219

34 Dagger, a.g.m., s. 171.

inandığı ve herkesin de inanmasını istediği seküler ve geleneksel ilkeleri referans almaktadır.³⁵ Buna karşın peçe veyahut başka herhangi bir kıyafet giymeyi tercih etmenin her insanın kendi başına vereceği bir karar olduğunu ve peçe takmamanın peçe takmaktan daha üstün değerlere karşılık geldiğinin nesnel kistası olmadığını ifade eden kişiler ise bireyin kendi yaşamı için iyi olarak neyi belirleyeceği konusunda özgür bırakılması gerektiğini belirtmektedirler.

Görüleceği üzere komüniteryanizm ve liberalizm hem felsefi hem de siyasî sahada etkilerini gösteren iki düşünce sistemi olmaktadır. Teorinin ve pratiğin her zaman birbiriyle uyumlu olmadıkları nazar-ı itibara alındığında felsefi düzlemde kabul edilen ilkelerin siyaseten göz ardı edilebildiği veya bu ilkelerin tam tersi istikamette tercihlerde bulunabildiği bilinmektedir. Ayrıca bu iki düşünce arasındaki tartışılan konular, bireyin yapısı ve konumundan adalet ve haklar teorisine kadar geniş bir alanı ihtiva etmektedir. Bu nedenle gerek tezin başlığından gerekse temas edilen konulardan anlaşılacağı üzere çalışmamız felsefi alanda yapılan tartışmalar üzerinde yoğunlaşmayı tercih etmekle birlikte, her iki düşüncenin birey üzerindeki düşüncelerini incelemeyi esas almaktadır. Bu temel çerçeveye ilaveten komüniteryanizm ve liberalizmin kabul ettikleri birey anlayışlarının oluşmasına yardımcı oldukları ölçüde her iki düşüncenin diğer konularda dile getirdikleri görüşlerden de istifade edilmektedir.

Bu bilgiler ışığında çalışmamızın birinci bölümünde komüniteryanizmin ve liberalizmin birey ile cemaat arasında husul eden münasebette bireyin sahip olduğu şahsiyetin ve kimliğinin mensubu bulunduğu cemaati tarafından mı meydana getirildiği yoksa bireyin sahip olduğu kuvveler neticesinde şahsiyetinin

35 Göle, N. (2011). *Mahremın Göçü* (Birinci Baskı). İstanbul: Hayy Kitap, s. 130.

özgür iradesi ve tercih serbestiyeti marifetiyle mi vücuda geldiği tartışmaları ele alınacaktır. Buradaki tartışmanın esas noktasını bireyin nefsi ve zihni melekelerinin mensubu oldukları cemaatler sayesinde mi yoksa rasyonel olduğu kabul edilen bireyin kendi özgür iradesiyle mi inkişaf ettiği sorusu teşkil etmektedir. Komüniteryan düşünürler cemaatlerin oluşturdukları ve muhafaza ettikleri değerler itibariyle insanlara önceden sınırları belirlenmiş kimlikler sunduğunu ileri sürmektedir. Bireyin sağlıklı bir zihni ve sosyal yapıya kavuşabilmesinin ise, kişinin kendi kimliğinin cemaati tarafından oluşturulduğunu kabul etmesi neticesinde mümkün olabileceğini ifade etmektedirler. Bu itibarla bireyin kendi adına karar alma hususunda ontolojik ve antropolojik olarak yeterli olup olmadığı, bireyin sahip olduğu kuvveler nazarı itibara alındığında liberalizmin esas aldığı sözleşme teorilerinin sağlıklı bir toplumsal yapının tesis edilmesini mümkün kılıp kılamayacağı, bireysel tercihleri garanti altına alınan ve herhangi bir dışsal yükümlülüklerden azade kılınan liberal bireyin şahsiyetinin ne surette oluşacağı meseleleri bu bölümde incelenecektir.

Çalışmamızın ikinci bölümü her iki düşünce arasındaki normatif tartışmaları ihtiva etmektedir. Komüniteryan felsefe bireylerin cemaatlerince vaaz edilen ortak bir iyiyi benimsemek suretiyle fiillerini icra etmeleri gerektiğini kabul etmektedir. Buna göre bireyin şahsi menfaatlerinden ve tercihlerinden önce birlikte yaşadığı diğer kişilerin menfaatlerini dikkate alması gerekmektedir. Bu bölümde komüniteryan düşüncenin bireyin erdemlere ve ortak amaçlara uyumlu bir şekilde hayatını tanzim etmesi düşüncesi ile komüniteryanizmin beslendiği kadim döneme ait felsefe ile aydınlanma karşıtı görüşleri arasındaki irtibat da ele alınmış olacaktır. Ortak iyi ve amaçlar ile erdemlerin sosyal hayata teşmil edilmesi hususunda siyasî iktidarın mükem-

meliyetçi bir şekilde teessüs edilmesinin komünal değerlerin muhafazası açısından ne denli büyük ehemmiyet taşıdığı izah edilmeye çalışılacaktır. Bahsedilen komüniteryan görüşlerin karşısında liberal düşünce, bireylerin yeterli birer varlık olmaları cihetiyle hayatlarını kendi tercihleri doğrultusunda belirlemeye ehil olduklarını ve ayrıca bu belirlemeye haklarının bulunduğunu ileri sürmektedir. Bu bölümde ortak amaç ve iyi anlayışı ile mükemmeliyetçilik fikrinin karşısına liberalizmin bireyin kendi kaderini tayin edebilmesini öngören, bir toplumun barış ve huzur içinde yaşayabilmesi için ortak bir iyi anlayışı etrafında değil hak ve adalet ilkeleri ekseninde bir siyasi ve toplumsal düzenin kurulmasını savunan, en iyi ve güzeli merkezî usulle belirlemek ve desteklemek yerine tarafsızlık ilkesi marifetiyle değerleri tespit etmemek ile toplumdaki tüm değerler karşısında eşit mesafede yer almak gerektiğine ilişkin düşünceleri incelenecektir.

Çalışmamızın son bölümünde ise sosyolojik tartışmalar ele alınacaktır. Komüniteryan düşünürler liberal bireyciliğin hedeflediği toplumun mensuplarını sadece kendi menfaatlerini düşünen, birlikte yaşadığı kişilerin mutluluklarını ve acılarını önemsemeyen bencil kimseler olmakla itham etmektedirler. Böyle bir toplumun kendisinden başkasını önemsemeyen nihilist bir yapıya dönüşmesi kuvvetle muhtemel görünmektedir. Bu tehlikeli durumunun ortadan kalkması için beşerî münasebetlerin meşruiyet kaynağının komünitenin geçmişten günümüze intikal etmesini sağladığı gelenekler olması gerektiği ifade edilmektedir. Ayrıca insanların bencilce davranmak yerine iyilikseverlik ve dayanışma duygularını esas almaları da gerekmektedir. Liberal düşünürler ise özgürlüklerin yıkıcı olmaktan ziyade yapıcı nitelik taşıdığını belirterek, kişinin kendi rızası doğrultusunda karar alması ve aldığı kararı tatbik etmesinin daha sağlıklı bir toplumsal yapıyı meydana getireceğini iddia etmektedirler.

Bu itibarla doğal hukuk düşüncesinin de etkisiyle her insanın benzer bir şahsiyete sahip olduğunu kabul etmek suretiyle cemaatlere ait geleneklerin birer baskı unsuru olarak kullanılması yerine evrensel kuralları referans alan kural ve kurumların tesis edilmesini önermektedir. Çokkültürlülüğün kabul edilmesi, farklılıklara hoşgörü ile yaklaşılması ve Kantçı manada saygı fikrinin garanti altına alınması sayesinde birlikte yaşamanın en münasip yolu tasarlanmış olmaktadır.